

Prioriteret nysgerrighed

ARKITEKTEN nr. 6 · 1993

Johannes Exner fortæller om Mogens Koch livslange interesse for Danmarks historiske arkitektur og dens bevaringsproblemer.

Mogens Kochs interesse for landets historiske arkitektur og dens bevaringsproblemer begyndte tidligt og udviklede sig livet igennem. Som yngre arkitekt fik Koch overdraget at restaurere Hans Bauers hus, et af C. F. Hansens huse i Altona, for hvilket han fik Eckersbergmedaljen. Senere restaurerede han et antal kirker, den danske kirke i London, Gerlev, Tølløse, Asminderød, Lillerød, Sct. Jørgensbjerg og Veterslev. I mange år var han tilsynsførende arkitekt ved Roskilde Domkirke. Samtidig beskæftigede han sig med orgler, møbler og tekstilkunst. Af nybyggeri er de mest kendte Brejning kirke og Landbohøjskolens nybyggeri på Frederiksberg i samarbejde med Steen Ejler Rasmussen.

Af Johannes Exner

Gennem egen arkitektpraksis afprøvede han sine tanker om restaurering. Hans opfattelse var ikke identisk med de gængse holdninger. Det fremgår af artiklen »Restaurering«, bragt i »Arkitekten« 1938. Koch fremfører her en utvetydig kritik af tidens restaureringer, som han fandt mere ødelæggende end bevarende. I sit lange liv har Koch ikke forfattet meget, og næsten intet om restaurering. Derfor er denne artikel en vigtig nøgle til forståelse for den tankegang, der lå bag hans arbejde med restaurering, både på tegnestuen og i undervisningen på Akademiet. Han skrev artiklen efter et møde arrangeret af Akademisk Arkitektforening og Foreningen til gamle Bygningers bevaring i Kunstindustrimuseet. Aage Rafn havde på mødet påvist en »overbevisende Række uheldige Resultater af Restaureringer«. Mange andre kendte navne deltog med gode bemærkninger: »Baumann kritiserede, at man ikke vurderede Bygningerne tilstrækkeligt i den Skikkelse, hvori de var overleveret.« »Aage Roussell, Nationalmuseet, bekræftede, at man skulle bevare og skåne det overleverede i den Skikkelse, det havde.« »Spøttrup blev begrædt,« konstaterede Koch, og udtrykker ironisk, »at der åbenbart ikke længere er nogen Fare for, at vore historiske Mindesmærker skal blive forringet ved uheldige Restaureringer.«

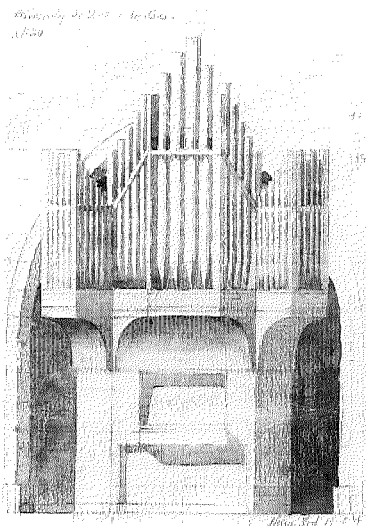
Mødets indhold og forløb må have provokeret Koch til at ytre sig om noget, han finder vigtigt. Artiklen er kritisk og holdt i en skarp tone, men ikke uden humor. Han undrer sig over, hvorfor al den gode forståelse og lovgivning fører til restaureringer, som er »ødelæggende«, og til »Vandalisme udført i misforstået Bevaringshensigt«. Heri er han på linie med englænderen John Ruskin, også når han peger på, hvordan »Ombygninger, Misrøgt og tilsyneladende hensynsløs Behandling f.eks. Indretning til militært Brug har frelst mange Bygninger fra værre Ødelæggelser« (læs: restaureringer). Og han tager klart afstand fra rekonstruerende restaureringer og istandsættelsesmetoder, hvor man ikke kan skelne gammelt fra nyt, ikke kan se på tingen, at den har levet og er blevet gammel. Ironisk siger han om det restaurerede Ørnetæppe i Sct. Knuds kirke: »Det er glimrende lykkedes, det er overhovedet ikke til at se, at det har ligget i Kisten fra 1101.«

Artiklen må dengang have berørt adskillige restaureringsarkitekter, arkæologer, embedsmænd og frednings- og bevaringsfolk. Det har sikkert undret Koch, at man tilsyneladende ikke forstod hans tanke, eftersom man ikke reagerede på hans artikel. I dag er Kochs hovedsyn ikke mindre aktuelt. Uheldige restaureringer og ødelæggende rekonstruktioner sker stadig. Men der spores dog også en voksende forståelse med større nuancering og følsomhed for en bygnings historiske indhold og væsen.

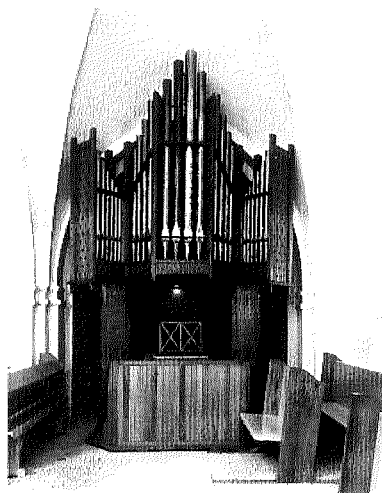
Mogens Koch spændte vidt. Han indså til fulde betydningen i at forstå tings sammenhæng, når det berørte fortidig og nutidig arkitektur. Hans restaureringer præges samtidig af en arkitekts ordnende æstetiske metode. Under et klart helhedsgreb sættes bygningen i stand. Rummets historiske og arkitektoniske karakter, materialeholdning og lys styrkes. Nødvendige nye tekniske installationer som varme og belysning tages op som naturlige krav, der bringes ind i konsekvente logiske og nænsomme løsninger. Fornyeede dele, stoleværk, knæfald, altre, orgler, indføjtes som velproportionerede elementer i utvetydige nye skikkelser. I Sct. Jørgensbjerg kirke har Koch opstillet et nyt hvidmalet stoleværk, der nok har slægtskab med det traditionelle historiske stoleværk udsprunget af renaissancens bænke og markante lodrette stolegavle. Men Koch løsner det formationsagtige og stiller nye, usymmetrisk formede gavle op i bagudhældende stilling, overensstemmende med kravene til bedre siddestilling. Derved udtrykkes samtidig en vis lethed og uhøjtidelighed, ja, næsten menneskelig munterhed, som sad der allerede levende mennesker i kirken.

Smuk og logisk er også kirkens nye altertavle med et indhold af gamle rudimentære gotiske figurer. Uden tilføjelse af manglende ben og underdele er skikkelserne incorporeret i en nutidig triptychonformet altertavle af umalet egetræ. Alterpodiet er udformet som et hævet trægulv, der på de to langsgående sider, mod syd og nord, har smukt formede knæfald, men mod vest, mod menigheden, fremtræder helt åbent og inviterende – også forfriskende nyt og reformatorisk. Podiegulvet er dækket af et smukt geometrisk tæppe, som indgår med klare farver og mønster i en rolig rytmisk helhed i samspil med alterparti og rum. I forbindelse med restaureringen indpassede Koch også et nyt orgel i kirkens vestende. Orgelskabene, som er uden bagklædning, bryder vestvinduet ellers skarpe modlys, men tillader alligevel lyset at trænge videre ind i hvælvrømmet.

Den fornemme helhed, som præger interiøret i Sct. Jørgensbjerg kirke er i dag i fare for at blive ødelagt. Et nyt orgel skal anskaffes, men planlægges ikke indbygget i Kochs orgelhus. Og af helt uforståelige årsager er alterforsiden blevet behængt med et nyt antependium af tvivlsom kunstnerisk og arkitektonisk værdi. Samme kunstner griber videre om sig, idet Kochs fornemme og utrolig velbevarede 40-årige po-

Orgel i Vig kirke. Skitseforslag udført med blyant og lavering på kvadreret A4 papir, 1944. Foto: Mogens S. Koch.

dietæppe også tænkes fjernet og erstattet af et nyt tæppe. Tanken forekommer fuldstændig meningsløs. Ukyndighed vil dermed føre til ødelæggelse af kirkens arkitektoniske og kunstneriske helhed. Sct. Jørgensbjerg kirke er noget enestående, ikke kun på grund af sin usædvanlige alder og interessante historie. Den fremstår også som et af de fineste og vigtigste eksempler inden for nyere dansk kirkerestaurering og er samtidig et af Mogens Kochs vigtigste hovedværker.

Orglerne havde Mogens Kochs særlige interesse. Ud over Kaare Klint, og Marinus Andersen, der også restaurerede kirker og var ansøger til det docentur, Mogens Koch fik, som senere blev til et professorat i restaurering, har ingen arkitekt præget og inspireret dansk orgelarkitektur i dette århundrede som Mogens Koch. Hans tankegang faldt i tråd med den nye orgelbevægelse, hvis interesse og mål var at genskabe det gamle barokorgels princip fra 1700-tallet. Det var et sløjfeladeorgel med mekanisk direkte og præcis spillemekanik, i modsætning til 1800-tallets romantiske pneumatiske orgler, der florerede med deres næsten ustyrlige variationer over klangbilleder, orgelformer, placeringer og pipeopstillinger og tilmed ofte fungerede teknisk dårligt.

Mogens Kochs sans for proportionering ud fra matematiske talrækker, hans forståelse for orglets bundne og logiske opbygning og hans interesse for musik og arkitektur, foldede sig ud i arbejdet med de mekaniske orgler. Sammen med dygtige orgelbyggere skabte han orgler, der blev inspirerende for andre arkitekter og orgelbyggerfirmaer. I dag beretter mange kirker med deres orgler om en fornem dansk epoke inden for dette særlige område, som tilmed fik indflydelse langt uden for landets grænser. Det lille Veterslevorgel er et eksempel på stor orgelkunst ved sit beskedne, men originale, asymmetriske og spændende orgelhus, afslappet placeret som var det et flygel henstillet under en middelalderlig landsbykirkes gotiske hvælv.

Orgler blev den konkrete indgang til mit møde med Mogens Koch. Fra Vilhelm Lauritzens store arkitektvirksomhed kom jeg i 1956 til Mogens Kochs lille intensive to-tre mands tegnestue i Harsdorffs Palæ. Koch skulle på forelæsningsrejse til USA og manglende en arkitekt til at passe sine orgel- og restaureringssager. Jeg havde intet kendskab til orgler og restaurering, men fik straks en introduktion om orgler. Det blev en hel lille forelæsning om noget, der optog ham meget, og det skete i en for mig ukendt og uforståelig orgelterminologi. Med en egen tør betagelse udredede han det mekaniske sløjfeladeorgels logik med dets proportioners bindinger til givne måleenheder i overensstemmelse med toner og pibelængder. Samtidig med den monologe ordstrøm fremstillede han med rolig hånd smukke illustrerende tegninger, som understøttede hans forklaring.

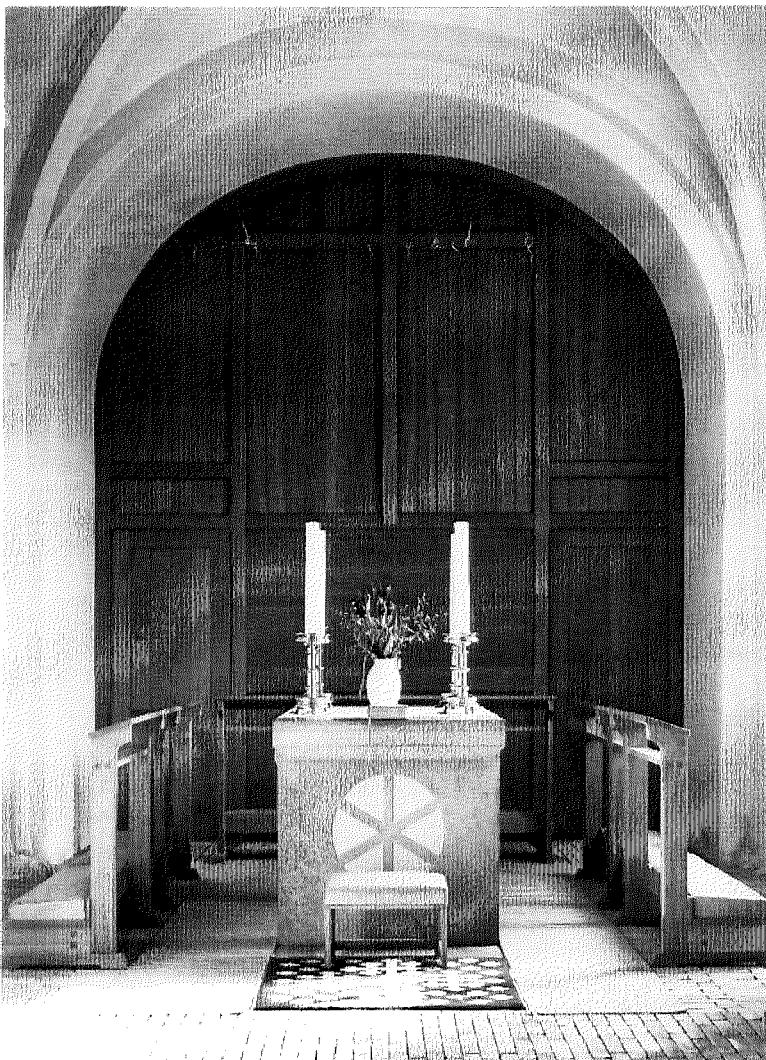

Atmosfæren på tegnestuen var hyggelig og rolig, overensstemmende med Mogens Kochs eget væsen. Medarbejderne blev knyttet tæt til chefen selv, i dette tilfælde en person hvis kreativitet byggede på stærke indre holdninger og meninger om kvalitet, som dog aldrig blev ført direkte frem eller fremsat som arkitektoniske absolutter eller krav. Som medarbejder behøvede man ikke at frygte for at miste selvstændighed og blive en slags teknisk tegner, selv om man tegnede projekterne igennem til sidste skrue og kær. Tværtimod fik man en følelse af at arbejde ved hans side. Her spillede de karakteristiske monologprægede samtaler en særlig rolle. I og med at de kunne opleves som en slags faglige betoelser, blev kontakten stimuleret, og man lyttede særlig opmærksomt. Samtaleformen var en anden, når Steen Eiler dukkede op til frokost og kiksespisende kastede et pro-

Sct. Jørgensbjerg kirke. Set fra prædikestolen. Stoleværkets gavle er bagud hældende. Det nye orgel fungerer også som lysbryder foran vestvinduet, og undladelse af bagklædning tillader det siede lys at trænge ind. De gamle barokkroner bærer igen stearinlys. Den elektriske belysning er etableret dels ved klare elpærer monteret helt inde ved barokkronens stamme, og dels ved montering af små pulllamper på bænken. Foto: Mogens S. Koch.

Alterparti i Lille-rød kirke. Alteret står direkte på gulvet, åbent og med gavlen klart synlig fra menigheden. Længs alterbordets langsider er stillet løse knæleskammer. Foto: Mogens S. Koch.

Alterparti i Sct. Jørgensbjerg kirke. Alterpartiet fremtræder åbent mod menigheden. En ny triptychontavle indeholder gamle gotiske træskulpturer, hvoraf nogle mangler underdel og ben, men er placeret i korrekt højde. Foto: Mogens S. Koch.

vokerende emne ud i luften. Alle deltog ivrigt i samtalen, indtil den udviklede sig til to samtidige monologer, lige så umulige at fatte, som når man søger at læse avis og høre radioforedrag samtidig.

Men også Kochs måde at skitsere på var bemærkelsesværdig. På en kvadreret blok, oftest kun én side, kunne han enkelt og uden egentlig skitsering, sådan som denne normalt forstås, udvikle, og samtidig i en rolig stregproces, optegne en genstand i plan, snit og opstalt, f.eks. et bord, en stol, et orgel, et rum. I virkeligheden blev tegningen en veldisponeret færdig projekttægning, præcis og klar til realisering. »Det er så dejlig let på en ternet blok, hvor man har måleenheder – og så kan det gøres, mens man drikker te,« sagde han. Ved medarbejderens bord ledsagedes skitseringen ofte af den sædvanlige ordstrøm, alt imens den slanke hånd trak formen op i smukke rolige streger. Om nødvendigt blev den optegnede form til sidst yderligere accentueret med kvadratnetstyrede skyggeskraveringer på én, to eller tre leder. Situationen, med en kreerende person »symbiotisk« integreret med sin objektframstilling, har siden mindet mig om Glenn Goulds klaverspil.

Tegningen gav sig på ingen måde ud for at være en skøntegning, der skulle »sælge« produktet til bygherren. Sådanne tegninger blev aldrig produceret på tegnestuen. Tegningerne var udelukkende til egen og håndværkerens forståelse og skulle først og fremmest være præcise og afklarende. Det samme gjaldt modellerne, som Koch ofte selv klippede med sikker hånd af simpelt genbrugskarton, hentet i et af hans fine mahogniskuffemøbler.

Tingene gennemarbejdedes totalt. Det var, som om den rolige systematiske gennemdyrkning af selv den allermindste detalje var den største og kæreste sport. Lykkedes det at løse et kompliceret problem på simplest mulige måde, så det ikke blev at se, at det havde været vanskeligt, var resultatet godt. Det gjaldt eksempelvis den nye kirkegårdsplacering til Sct. Jørgensbjerg kirke. Da den blev afleveret, og arkitekterne sammen med Roskildes seriøse og agtværdige håndværksmestre, smedemester Winckelmann, murermester Schledermann og blikkenslagermester Traugott-Olsen alle i sorte frakker og rundpudede hatte, stod og betragtede det færdige resultat, som alle vidste arkitekterne havde tegnet på i måneder, erklærede Mogens Koch kort sin tilfredshed med resultatet: Det var lykkedes at forme kirkegårdsplaceringen som en ganske almindelig stakitplacering.

Den første uddannelse i Danmark af arkitekter i bygningsrestaurering oprettedes i 1962 på Kunstakademiet Arkitektskole under Mogens Kochs ledelse. Her kunne studerende, på 2.-dels niveau, studere og tage afgangseksamen i et fagområde, der som speciale havde historiske bygningers pleje og bevaring. På det tidspunkt var der på Akademiet ud over bygningskunst kun få specialafdelinger: byplan, møbelkunst og havekunst. Mig bekendt fandtes der ikke i eller uden for Europa dengang andre arkitektskoler, hvor restaurering kunne studeres specielt og føre til en akademisk grad. Der eksisterede således intet forbillede for undervisning i restaurering.

Initiativet viser Mogens Kochs opfattelse af, at der burde arbejdes mere målrettet og metodebevidst med bevaring af den historiske bygningskultur. Men restaureringsfaget var på det tidspunkt ikke særlig agtet blandt arkitektskolens lærere eller eftertragtet af de studerende. Skolen prægedes de første årtier efter krigen af en unuanceret progressivitet frembåret af en ensidig interesse udelukkende for ny og fremtidig

arkitektur, baseret på stærke inspirationer fra USA, hvilket i sig selv var udmærket; imidlertid udmøntedes det i den almene opfattelse, at de der ikke klart og ensidigt tilkendegav en progressiv holdning, gennem opgaveløsninger og valg af afdeling og lærere, men også interesserede sig for historisk arkitektur, blev regnet som reaktionære. Dette indebar, at man som lærer eller studerende hos Mogens Koch blev sat i bås som reaktionær, selv om man følte sig nok så progressiv. Blandt de lærere, som udviste større forståelse for den nye disciplin, var Steen Eiler Rasmussen, C. Th. Sørensen, Ole Wanscher og Peter Bredsdorff. Som lærer på restaureringsafdelingen var det ikke altid lige morsomt at forsvare afdelingens berettigelse over for »progressive« kolleger, især ikke, hvis de studerendes projekter ikke var »flotte« nok. Modsat udtrykte Mogens Koch klart sin aversion imod »ferme« studerendes overfladiske projekter. Der var således anledning nok til at gøre dybere overvejelser over begrebet »arkitektonisk kvalitet«.

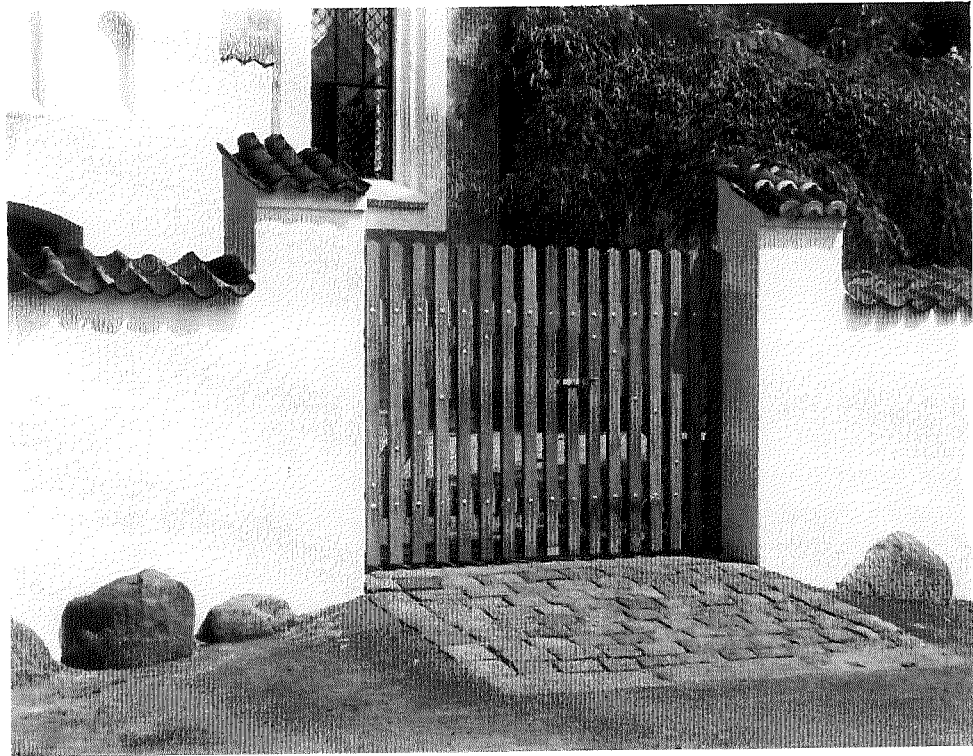
Mogens Koch var ikke den, der stod frem ivrigt docerende. Han holdt ikke mange forelæsninger. Men hans indirekte form, en analyserende og kritisk holdning, prægede alligevel den nyoprettede restaureringsafdelings indhold og metode, karakteriseret ved respekt for bygningen som historisk monument, uløseligt knyttet til dens kontinuerte eksistens, kombineret med forståelse for dens indhold af kunstnerisk og brugsmæssig værdi. Følgen af dette måtte føre til en levende, indholdsrig, »naturlig« historisk bygning – den eneste måde den kan eksistere videre på. Med sin samtidige interesse for både historisk og ny arkitektur påviste Mogens Koch fagets spændvidde. I modsætning til den herskende »progressivitet«, gjorde han det indlysende, at der ikke kunne sættes skel mellem fortidig, nutidig og fremtidig arkitektur. Selv om man kunne nære forskellig sympati for historiens stilarter, så var den kvalitative forskel snarere at finde i de enkelte bygningers meningsfuldhed, proportionering, arkitektoniske logik og gennemarbejdning.

I overensstemmelse hermed blev det obligatorisk for alle studerende i det første år på afdelingen at studere en middelalderlig landsbykirke, et arkitekturværk, som konkret havde gennemlevet alle stilperioder og stadig var i funktion, endda til samme formål! Det skete gennem opmålinger, bygningsarkæologiske undersøgelser, kildestudier, tegning, fotografering og rapportskrivning. Hertil kom udarbejdelse af et restaureringsforslag, som også skulle indeholde en ny arkitektonisk tilføjelse. I det efterfølgende år studeredes på tilsvarende måde historiske byhuse og miljøer fra nyere historisk tid. Også det afsluttedes med et projekt til nybyggeri. En studieplan baseret på disse hovedtemaer har vist sig så god, at den 30 år efter fortsat danner grundlag for studieplanerne på Afdelingen for Restaurering, By- og Bygningspleje på Arkitektskolen i Aarhus.

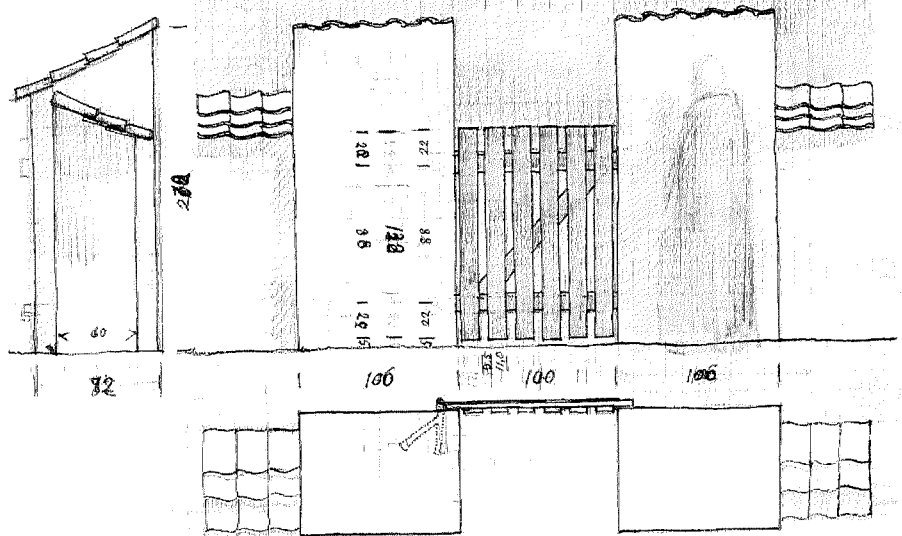
I tilknytning til restaureringsafdelingen i København tog Mogens Koch initiativ til oprettelsen af Laboratoriet for historiske materialer og byggeteknik. Hans klarsyn havde påvist nødvendigheden af, mens tid var, at indsamle oplysninger om gamle materialer, konstruktioner og håndværksmæssige metoder. Kulekalk, mørtler, blytækning, kløvede træspån er eksempler. Forståelsen for dette arbejde er i dag bredt anerkendt og praktiseret.

Kochs detektiviske måde at iagttage og drage slutninger på gav indsigt og førte til konkrete resultater, som andre i dag drager nytte af. Noget skrev han ned i

Låge ved Sct. Jørgensbjerg kirke, en arkitekttegnet »almindelig stakitlåge«.
Foto: Mogens S. Koch.

Gerlev Kirke
Låge i sydvest med Syd

Låge i sydvest til Gerlev kirke, udført med blyant på kvadreret A4 papir, 1942.

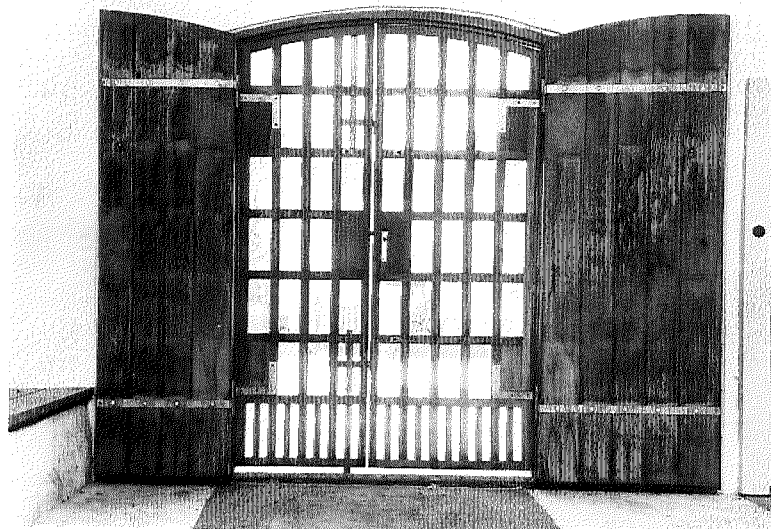
korte artikler, andet fortalte han bare om. Men meget har alligevel langsomt bredt sig i nyttig praksis rundt omkring, uden at man i dag tænker på, hvorfra det i virkeligheden stammer. Det gælder eksempelvis fremstilling og lagring af kulekalk, udførelse af kalkning, brugen af den i dag meget anvendte gule kalkfarve fremstillet af kalk og jernvitriol, betydningen af rene kalkmørtler etc. Koch fandt frem til baggrunden for den gammelkendte snak om, at man skal have kalket sit hus inden pinse. Det var ikke af specielt æstetiske årsager, men skyldes den kendsgerning, at en god og holdbar kalkning betinges af langsom tørning og hærdning. Dette opnås i skyet eller tåget vejr med stor luftfugtighedsgrad, altså bedst før pinsetidens tørre forår med solskin og blæst sætter ind.

En dag i Roskilde Domkirke iagttog han, at kalkmørtlen langt inde i en af de tykke mure ikke forekom helt afbundet, men at den, nu flere hundrede år efter opførelsen, var af en bemærkelsesværdig sej og stærk konsistens. Han sluttede sig til betydningen af en langsom afbindingsproces, og han indledte studiet af kalkmørtlernes fordelagtige egenskaber i sammenligning med cementmørtlerne, et arbejde der i teori og praksis arbejdes videre med i fagverdenen.

Rigtigheden i en anden af hans intuitive iagttagelser gjaldt bornholmske rundkirkers tagbeklædning, som han mente burde fremstilles af kløvede og ikke savede træspån. Han demonstrerede dette ved at tage sin gamle Parkerfyldepen frem og trykke en klat blæk ud på to skråtstillede træstykker, det ene savet på langs, det andet kløvet. Man så da, hvorledes blækklatten hurtigt opsugedes i den savede spån med de små mikroskopiske vedkars oprevne sider, mens klatten på den kløvede spån hastigt løb nedad uden at trænge ind i de uskadte vedkars glatte vægssider. Koch mente, at mange metoder inden for byggeriet var gået tabt eller degenereret, og havde en ustandselig trang til at afmytologisere anekdoter, ved at finde frem til den oprindelige rimelige fornuftige årsag. Han mente f.eks., at når man ikke brugte valsede, men støbte blyplader til tækning af kirkerne, måtte det have en konkret årsag. Blytækkerne fortalte gerne anekdoter om, at deres støbning af plader ikke ville lykkes, hvis støbeskeen ikke først var blevet smurt med et stearinlys hentet fra kirkens alter en måneklar nat kl. 12. Derudover skulle der puttes en mønt i hver digle smeltet bly, så ville støbningen lykkes, og pladerne blive gode. Anekdoten oversatte Koch til, at blypladerne ikke må bestå af 100 pct. rent bly, men nødvendigvis bør besidde en vis lille mængde urenheder, som de støbte plader fik ved genanvendelse af de gamle tagplader og blytækkerens »primitive proces«. Koch lod foretage en kvalitativ og kvantitativ analyse og mikrofotografering af de to typer bly, og dokumenterede derved deres forskellige sammensætning og strukturer som grundlag for deres hårdhed, bearbejdelse og fysiske stabilitet.

Vig kirke, våbenhusdør i vinterposition og i sommerposition samt herunder set indefra i sommerposition. Foto: Mogens S. Koch.

Mogens Kochs intuitive evne til at se mere og længere end de fleste og kombinere det iagttagne til interessante konklusioner var stor. I begyndelsen af 60'erne arrangeredes på Akademiet de såkaldte lørdagsseminarer, som gav de studerende på de forskellige afdelinger mulighed for om lørdagen at frekventere andre afdelinger og derved få et indblik i deres fagområder. På et af disse seminarer tog Mogens Koch de middelalderlige kirkers proportionering op. Det skete på grundlag af nogle undersøgelser som dr. phil. Aage Roussel havde foretaget af en gruppe lollandske kirkers proportioner. Roussel havde fundet frem til, at planerne indeholdt visse karakteristiske

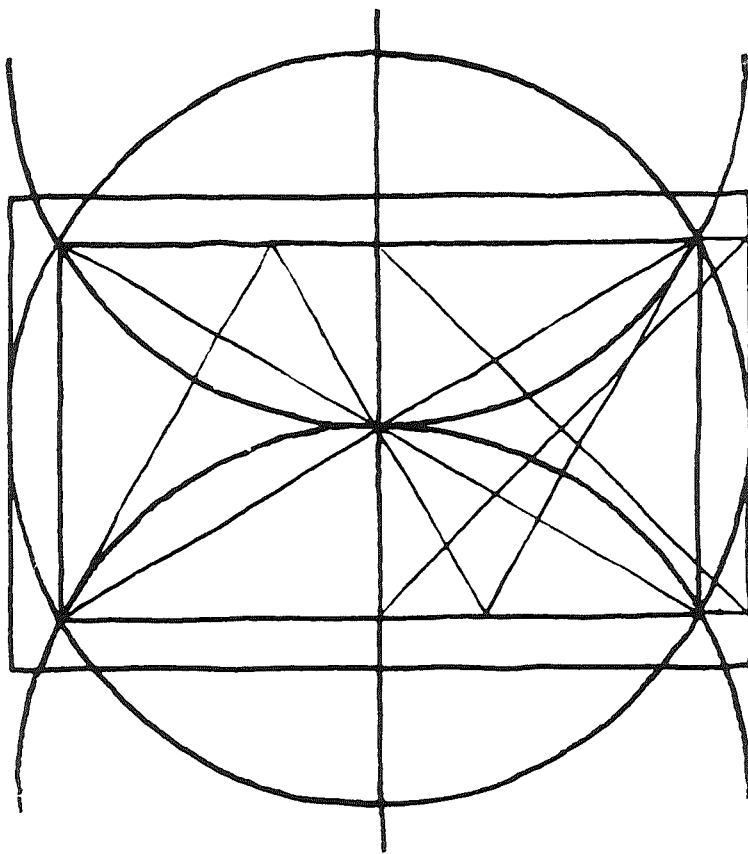
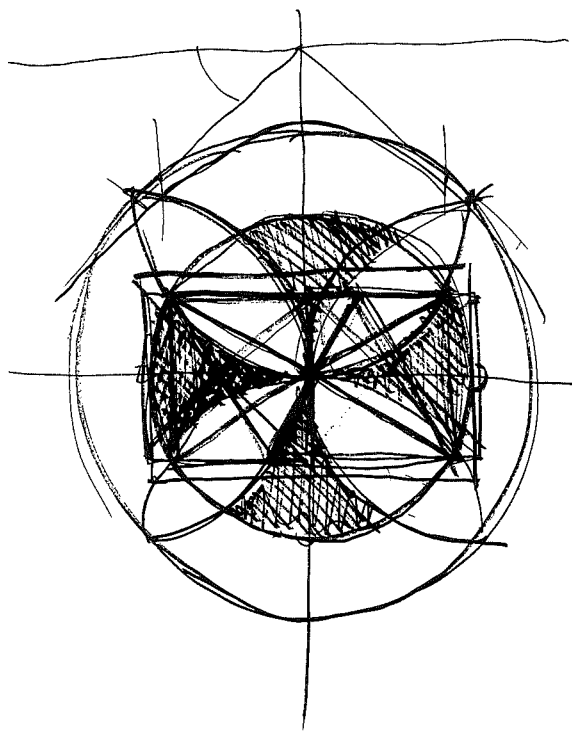
enkle geometriske forhold, som han havde beskrevet i værket »Danmarks kirker«. De blev nu studeret nøjere, og Mogens Koch fandt frem til, at tre forhold kunne forenes i én og samme geometriske figur, den samme, som danner det indvielseskors, man finder konstrueret og kalkmalet på adskillige vægge i romanske kirker, altså kendt og brugt i den tidlige middelalder. Derefter sandsynliggjorde han, at cirkelkonstruktionen var let gennemførlig i stor skala ved brug af en snor og to pinde. Denne metode måtte således betragtes som den mest praktiske måde til at afsætte en kvadratisk eller rektangulær bygning i marken, og sikre at hjørnerne blev vinkelrette.

Intuition og kombinationsevne var egenskaber, der var ham helt bevidst. Han anskaffede litteratur om det. Det var en åndelig sport, han dyrkede lige til det sidste. Selv om han ikke kunne forlade sin bolig og dårligt nok sin stol de sidste år, bevægede han sig åndsfrisk og frit i tankerne viden om på jordkloden i studier og med påpegning af interessante sammenhænge, som han kunne åbenbare for sine gæster. Han morede sig ved tanken om, at forhenværende stadsarkitekt dr. techn. Eivind Lorenzens nylige udpegning af en hidtil ukendt gang i Keops pyramiden måske kunne kombineres med den intuitive H. C. Andersens omtale af en gangforbindelse mellem pyramiden og den store Sfinx, nævnt i eventyret »Dyndkongens Datter«. Og han tumlede ihærdigt med gåden om de 48 stensøjler til Christian den Fjerdes nedrevne kirke Sct. Anna Rotunda.

Mogens Koch var bemærkelsesværdig både som menneske og arkitekt. Men der skulle typisk gå tid, før man fattede hans væsen. Han var, om nogen, sig selv, langt ud over det sædvanlige, med sit rolige corpus fyldt til randen med intens tankevirksomhed, båret af logik og musisk intuition og styret af prioriteret nysgerrighed. Men fik man lejlighed til at komme tæt på Koch eller omgås ham i det daglige, kunne man ikke undgå at blive draget nærmere ind i hans tankegang og metode, der i begyndelsen nok kunne forekomme besynderlig snirklet og uforståelig, men med tiden syntes mere og mere klar. Uden rigtig at lægge mærke til det blev man gennem hans udredninger delagtiggjort i mange af de problemer, der optog ham mest. Måske behøvede han en lytter, ikke en diktafon, men et visuelt og levende menneske til at modtage, og fremsætte spørgsmål og kommentarer, der som katalysator kunne stimulere udredningsprocessen.

Måske kom det af, at han ikke var udpræget skrivende. Derfor måtte meget af det, han tænkte og opdagede, ud på en anden måde. Det skete som kreativ arkitekt og fortællende polyhistor. Det kunne være præget af en afgrænsende ensidighed eller frigjort alsidighed, men han beherskede begge sider og evnede at udnytte dem samtidig. Han var en ualmindelig skarp iagttagelse, der var fuldt bevidst om, hvad der skete inden for samtidens og tidligere tiders arkitektur, og havde et klart blik for arkitektonisk og kunstnerisk kvalitet. Man kan sige, at han havde en slags absolut æstetisk gehør. Måske netop på den baggrund så han, hvornår man rationelt kunne og burde bygge videre på eksisterende kvaliteter, foretage forbedringer gennem indlysende reformeringer og videreudvikle dem ved logiske tanker og greb. Det var for ham helt naturligt, at fortid og fremtid hørte sammen. Hans forudseenhed og oversigtlige fornemmelse for arkitektonisk kvalitet på langt sigt gav ham god tid og gjorde, at tiden var med ham. Et nu afsluttet langt livs indhold og synlige resultater bekræfter dette synspunkt.

Johannes Exner

Om landsbykirkers afsætning . . . at skibets indvendige diagonal er så lang som udvendig længde betyder geometrisk, at en cirkel gennem indvendige murhjørner tangerer skibets udvendige kortsider. En pind i jorden i centrum med en snor halvt så lang som den ønskede længde på skibet og en pind i jorden i den anden ende ville være nok til at ridse denne cirkel i jorden, når man havde fjernet græstørven der, hvor man ønskede at bygge kirken. Men kirken skal orienteres, lettest er det at udstikke nordsydlinien og oprejse vinkelrette herpå ved anvendelse af samme snor som før, men med center i nordsydliniens skæring med den tegnede cirkel. Hermed har vi afsat kirkens indvendige langsider, og den udvendige bredde vil ved denne konstruktion netop være halvdelen af den udvendige længde, der kan således indtegnes to kvadrater i planen, dette kan heller ikke opfattes visuelt. Man kan derimod tegne to ligesidede trekanter med fælles hjørner i centrum og sider i kirkens indvendige kortsider. Kirkeskibets indvendige proportion vil være en til kvadratrod tre, hvilket vil sige, at man kan tegne to andre ligesidede trekanter med en side fælles gennem centrum og hjørner i skibets indvendige hjørner . . .

Øverst tegning fra lørdagsseminar på Kunstakademiets Arkitektskole med angivelse af det middelalderlige indvielseskors. Derunder optegning bragt i ARKITEKTEN i 1976.